

A VAJDASÁGI NÉPI GYÓGYÁSZAT KUTATÁSTÖRTÉNETÉNEK SZÁZHÚSZ ÉVE

2011 szeptemberében, a nyolcvanéves Grynaeus Tamás Néprajzi Múzeum-béli köszöntése okot és lehetőséget szolgáltatott a Vajdasághoz köthető, népi gyógyászat-kutatás eddigi eredményeit összefoglaló munka megírására és bemutatására, amire jelen sorok jegyzője vállalkozott. Az akkor elhangzott összefoglalás az 1945 utáni időszak – elsősorban vajdasági magyar – népi gyógyászati kutatástörténetet foglalta össze, de az időközben megvalósult kutatások az idősíkot és a témakiválasztást is lényegesen módosították. Az előbbi szempontot a Kálmány Lajos által félmjelzett kutatások befolyásolták, illetve az a délvidéki sajátosság, hogy a soknemzetiségű régió etnikumainak körében azonos időben folyhattak hasonló kutatások. Ez utóbbi jellegzetesség okán nyilvánvaló, hogy a régió bármilyen jellegű kutatásainak összefoglalása vésszesen csonka maradna abban az esetben, ha nem vennénk figyelembe az – esetünkben magyarokkal – együtt élő más etnikumok hasonló kutatásait, azok eredményeit. A hiányosság szerény pótlására oly módon vállalkozom, hogy táviratszerű rövid összefoglalását adom a régió szerb részről történt népi gyógyászat kutatástörténetének. Az ilyen párhuzamba állítás jó alapot kölcsönöz egy majdani összehasonlító kutatástörténet megírásának is, hiszen minden olyan sajátosság felfedezhető a néprajz és folklorisztika eme kiválasztott szeptén, amit a szakmai eredmények összegzése kapcsán is elmondhatunk. Jeleztem, hogy a köszöntés során elhangzott előadás lényegesen szűkebb időhatárok között végzett kutatástörténeti összefoglalás – a második világháborút követő időszak – bemutatását tekintette feladatának. Önellentmondásba akkor keveredhetünk, ha a vajdasági kutatástörténet kezdetit olyan távoli időszakban keressük, amikor Vajdaság mint közigazgatási egység nem létezett, amikor a népi gyógyászat alatt értendő tevékenység nincs kéllőképpen – egyértelműen – körülhatárolva, illetve amikor az adatok birtokában felettébb egyoldalú kép rajzolódik ki. A Vajdaság népi gyógyászatának kutatástörténeti adatai ugyanakkor már jóval az 1918 előtti időre nyúlnak vissza, ezért a területi hovatartozást tekintjük döntőnek és azokat a kutatástörténet kronológiai síkjába illesztjük. Annak ellenére, hogy leplezetlen célunk a terület népi gyógyászat-kutatásának legutóbbi százhusz évének összefoglalása, kényszerűségből a már publikált – és nem kéziratot – anyagok lehetőségekhez mért áttekintésére vállalkozhattam. Kétségtelen, hogy számos adat csak további forrásfeltárás után emelhető be a kutatástörténetbe, amivel a régió általános néprajzi kutatástörténete is gazdagabbá és teljesebbé válhat.

A korábbi terminusok meghatározásait a legmesszebbmenőkig tiszteletben tartva – és annak felismeréséből, hogy minden terminus hagy kívánnivalót maga után – népi gyógyászatnak (etnomedicina) azt a tudást fogom tekinteni, amely

a kibillent egészség helyreállítását szolgálja, függetlenül attól, hogy annak racionális vagy mágikus (hiedelemben gyökerező) alapja, gyakorlata van/lenne. Ezért minden olyan feljegyzés, ami betegséggel kapcsolatos és annak gyógymódját rögzíti, a népi gyógyászat kutatástörténete alatt kerül megtárgyalásra. A látszólag túlzott leegyszerűsítés másik oka abban rejlik, hogy a vizsgált időszak első szakaszában a folklorisztika számára nem volt életbevágó kérdés a népi gyógyászat definiálása, aminek okán a 20. század közepéig a babonák alatt került sor adatainak rögzítésére, az orvostörténeti szemlélet pedig a hivatalos orvoslás nézőpontjából tekintett rá, aminek eklatáns példája a népi orvoslás hivatalos orvoslásból alászállott kulturális javakként történő elkönyvelése. A szemléletváltás ugyanakkor nem annyira szembeötlő, hiszen a gyógyítás néphitben gyökerező elemeinek kutatása éppen a hetvenes években válik majd hangsúlyossá és markánsná.

Elöljáróban meg kell jegyezni, hogy a népi gyógyászat nem tekinthető a vajdasági néprajzi kutatások kedvencének: olyan, mint két tudomány szenvedélyes szerelméből születő gyermek, akinek nevelésében csak ímmel-ámmal vesznek részt szülei. Az áttekintésre kiszemelt időszakban inkább a folkloristák tekintették feladatuknak a népi gyógyászat kutatását, de elsősorban a hiedelemkutatás részeként, míg az orvosi tudással rendelkezők az orvostörténet oldaláról vizsgálták a népi gyógyászatot.

A népi gyógyászat kutatástörténete Kálmány Lajostól és Bellosits Bálinttól¹ 1945-ig

A bánági részek – de bátran állíthatjuk, a Délvidék – legfontosabb és legtöbbet az utókorra hagyományozó kutatóját Kálmány Lajosban tisztelhetjük. Már-már közhelyszerű megállapítás, hogy közel száz évvel halála után is kötetekre rúgó gyűjtésének kiadása várat magára, ami pedig napvilágot látott, az kincsebányája többek között a népi gyógyászat kutatóinak is². Az összesen negyvenöt közlés második részében található a „Reáimádkozók” (összesen nyolc), melyből Szajánban rögzítette a féregirtás, a szemverés, a szemfájás, a torokfájás, a kelés és a nyilamlás ráolvasásának szövegeit, míg a törökbecsei ráolvasás a fájásra javallott.³ Az *Ethnographia* Kálmány más, érdeklődési körünkbe tartozó gyűjtéseit is közli. A *Szeged népe* harmadik kötetének kiadásával egyidőben Kálmány Lajos 1891-ben „Ráolvasók” cím alatt közöl adatokat. A tizenhét ráolvasásból négy adat származik Bánátból és gyógyításra vonatkozik,⁴ ami a második közlemény-

¹ Az első világháború végéig tartó időszakban gyűjtött és népi gyógyászatra vonatkozó adattár a függelékben található.

² A terepen lejegyzett „babonái, reáimádkozásai” sorában időrendben első megjelenése az 1881–1882-ben Aradon megjelent *Szeged népe* első két kötete. A második kötetben (*Temesköz népköltése*. 1882. 106–114) „Babonák” alatt az időjárás-jóslástól a szerelmi varázslásig húzódó széles mező összes virága megtalálható.

³ KÁLMÁNY 1882. II. 111–114.

⁴ KÁLMÁNY 1891. 35–37.

ben folytatódik és további nyolc bánsági adatot eredményez.⁵ Ezzel együtt összesen kilenc adat származik Egyházaskérről, Majdánról kettő, Monostorról egy. 1918-ban újabb egyházaskéri feljegyzés bővíti adattárunkat.⁶

A történelmi Bács-Bodrog vármegye (és a környező vármegyék némelyike) népi gyógyászatának korai kutatása Bellosits Bálint nevéhez köthető.⁷ Szerteágazó érdeklődését mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy magyar, német, szerb és bunyevác babonákat is publikál, amelyekben a népi gyógyászat adatai is benne foglaltatnak. Igen korán – 1896-ban – jelenik meg az ünnepek babonáival foglalkozó közleménye, amiben a népi gyógyászathoz kapcsolható adatokat is találunk a mai Vajdaság területéről.⁸ 1899-ben publikálja azon tanulmányát, melyet meg nem nevezett tanítványai gyűjtöttek.⁹ Ebben a mai közigazgatási értelemben Vajdasághoz tartozó területről több mint hetven adat származik. A legtöbb Bezdánból (41 adat), ezt követi Szabadka (25 adat), Zombor (6 adat), végül Dautova és Szond (1-1 adat). A tekintélyes mennyiségű adat kis hányadát a gyógyászatra vonatkozó adatok jelentik (Szabadkáról és Bezdánból négy-négy adat), melyek a címnek megfelelően sokkal inkább tartoznak a hiedelmek, végső soron a bajelhárítás kevésbé racionális kategóriáiba, mintsem a hivatalos gyógyásztól átvett orvosságok esetében megfigyelhetjük.¹⁰ Bellosits ugyanebben az évben a németek – elsősorban apatini adatokon alapuló – babonáit is publikálta. Ezek között – ismét szerény arányban – található négy gyógyító szokás közül három apatini, egy pedig hajósi németektől származó.¹¹ A szerbek néphitére vonatkozó megfigyelései – amelyekben az orvoslásra vonatkozó adatok is megtalálhatóak – Temes megyeiek, nagy valószínűséggel Pancsova környékiek.¹² Az első közleményben a fejfájás,¹³ szemmel verés,¹⁴ a gyomorfájás¹⁵ és álmatlanság,¹⁶ szem-¹⁷ és egyéb betegségek¹⁸ biztos orvosságai kerülnek bemutatásra, míg a második közlés a hiedelmek közül mutat be példát.¹⁹

A két világháború közötti időszakban a népi gyógyászat kutatása a mélypontra zuhant. A harmincas évek a néprajz – ebben az esetben elsősorban a szociográfiához közelítő – erősödik meg, de a népi gyógyászat adatainak spontán vagy tudatos gyűjtése nem történik meg. A továbbiakban bemutatásra kerülő vajdasági szerbek körében végzett, népi gyógyászatra vonatkozó gyűjtések is csupán egy adatot eredményeztek a nyugat-bácskai Dernye (Deronje) települé-

⁵ KÁLMÁNY 1891b. 69–72.

⁶ KÁLMÁNY 1918. 106.

⁷ Lásd BELLOSITS 1904.

⁸ BELLOSITS 1896.

⁹ BELLOSITS 1899. 304.

¹⁰ BELLOSITS 1899. 304–312.

¹¹ BELLOSITS 1899b.

¹² BELLOSITS 1904b.

¹³ BELLOSITS 1904b. 275.

¹⁴ BELLOSITS 1904. 275–277.

¹⁵ BELLOSITS 1904b. 276.

¹⁶ BELLOSITS 1904b. 277–278.

¹⁷ BELLOSITS 1904. 277.

¹⁸ BELLOSITS 1904b. 277.

¹⁹ BELLOSITS 1904b. 316.

sen.²⁰ A vázolt hatvanéves időszak első, közel negyven évének legmarkánsabb vonása a népi gyógyászat „babonás” megközelítése, illetve a később nem tapasztalható etnikumközisége, amit Bellosits adatai képviselnek.

A népi gyógyászat kutatástörténete a Vajdaságban 1945 után

A vajdasági településeken gyűjtött, népi gyógyászathoz köthető adatokon alapuló, tanulmányként, közleményként napvilágot látott munkák töredéke tartalmazza csupán címében vagy tartalmát tekintve a „népi gyógyászat” fogalmát. Ezzel tulajdonképpen a második világháború előtti időszak gyakorlata folytatódott és a néphit bizonyos területeihez köthető rontás, babona, ráolvasás, etnobotanika, a gyógyító személye, tulajdonképpen a megváltozott (kibillent egyensúlyú) egyén kapcsán, az egyensúlyt helyreállítani kívánó, praktikus vagy mágikusnak tekintett tevékenység leírása fordul elő.

A tárgyalt időszak másik szembeötlő sajátossága a kutatások „fürtösödése”. Az egyik kiváltó okot a Hungarológiai Intézet megalakulásában (1969), majd vélhetően az itt folyó, anyaországi ösztönzésre beinduló munka egyik markánsabb csapásvonala mentén folyó kutatásokban (Tóth Ferenc, Jung Károly intézményi kereten kívül Kovács Endre), míg a másikat a Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza (1998–2002) adatgyűjtésében, valamint az ezt követő időszak eredményeiben kell keresnünk. A Hungarológiai Intézet megalakulását követő években alakult ki és erősödött meg az az intézmények közötti kapcsolat, aminek legfontosabb hozadéka a budapesti székhelyű, azidőben még Néprajzi Kutató Csoport, illetve a Néprajz Tanszék együttműködése eredményeként kialakuló módszertani segítségnyújtás volt. Talán nem véletlen, hogy – miként az iskolateremtő személyiségek esetében – éppen az Újvidékre látogató és előadó kutatók-tanárok személyes érdeklődése és kutatásaik fő csapásiránya válik a későbbiekben a vajdasági kutatások leggyakoribb tárgyává. A meghívott személyek érdeklődési körében a népi orvoslás közvetett módon volt jelen, így nem tekinthető az sem véletlennek, hogy a későbbiek során is leginkább a néphitelemek kutatása kapcsán merült fel fontosságuk.²¹

²⁰ KORDUNAŠ 1932.

²¹ A népi orvoslás és gyógyítás kutatása az anyaországban lényegesen nagyobb hagyományokra tekintett vissza és mélyebbre nyúló gyökerekkel rendelkezett. A források jelentős része, így az Orvostörténeti Közlemények népi orvoslás tárgyában írott tanulmányai is abból a hagyományosnak vélt elképzelésből indultak ki, hogy a népi orvoslás az évszázadokkal korábbi hivatalos orvosláson alapszik. Az elképzelés szellemi örökösének tekinthetjük azokat az orvostörténeti munkákat, amelyek a saját helyi tapasztalati adataikat helyezik ezáltal több ezer éves kontextusba, mely kapcsolatrendszer időnként logikus és indokolt is, máskor hajmeresztő következtetésekké torkolló. Az eredetileg orvostörténeti kutatások egy pillanat alatt népi gyógyászat-kutatássá alakulnak, zavarba hozva olvasót és kutatót egyaránt. Ez utóbbi technika – sajátos módon – fellelhető a vajdasági tematikus feldolgozásokban is. Történik mindez akkor, amikor a valódi, terepen gyűjtött és jó szövegkörnyezetben értelmezett munkák is rendelkezésre állottak már a hetvenes években is (pl. GRYNÆUS 1971.).

A másik csomópontot a Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszának adatai és az ezek alapján írt tanulmányok alkotják.²² Az 1998–2001 között gyűjtött adatok – 41 kutatóponton többek között a népi gyógyászat kérdéseit is tartalmazó ívvel megkérdezett öt-öt adatközlő tíz kérdésre, kérdésenként három alkérdésre adott választ – becslült értékek alapján településenként százötven válasz áll rendelkezésre, melyek között szövegszerű is jelentős számban található. Az adatok szinkron jellege legalább annyira fontos, mint az adathalmaz nagysága.

A vajdasági magyar néprajzi kutatásokat összefoglaló tudománytörténeti, végső soron kutatástörténeti összefoglalások²³ egyértelművé teszik azt az egyébként is ismert tényt, hogy a két háború közötti időszak néprajzi kutatásai mennyiségükben és minőségükben is elmaradtak a második világháború utáni, szervezettségét tekintve pedig összehasonlíthatatlanul termékenyebb időszak mögött.

Az 1983-ban kiadott, az összegzés és visszatekintés szándékával szerkesztett Jugoszláviai Magyar Folklor (Értekezések, monográfiák 3.) második világháborút követő időszakát leíró dolgozata²⁴ munkákat és munkatársakat felsoroló soraiban felsorolt tizennégy személy közül egyedül G. Czimmer Anna foglalkozott népi gyógyászattal. *Híd*-ban megjelent munkájában gombosi „babonákat, ráolvasásokat” gyűjtött – alapvetően szemmelverés és egyéb rontások hárítását négy adatközlő megszólaltatásával. Ezek közül a vak Pásti Anna néni kilencféle betegséget tudott gyógyítani „pusztán a mondott szó erejével”. Ezek: 1) szemverés, 2) szegedés, szúrós szegedés (derékfájás), 3) sárgaság, 4) aszalvány vagy szárazság (pl. tbc), 5) frász vagy nyavalyatörés, 6) guga (a gyerekek áll alatti mirigyének gyulladásos megbetegedése), 7) hideglelés, 8) ijedés, 9) zsibrék (szájfájás).²⁵ Ez a tanulmány társtalanul állt az egyébként is szerény ötvenes-hatvanas évek vajdasági néprajzi irodalmában egészen a hetvenes évek elejéig.

A hetvenes évek népi gyógyászat-kutatása

Mennyiség tekintetében kiugrónak tekinthető ez az időszak. Egyik sajátossága, hogy az adatok kizárólag a feldolgozást és gyűjtést végző személy családi környezetéből vagy saját településéről származtak, tehát „saját” tudás prezentálására került sor. Az előző bekezdésekben jeleztük, ennek okát az anyaországi gyakorlat szolgált mintául. Bosnyák Sándor apjától gyűjtött 1965–1972 között Bezdánban. Ennek a tudásanyagnak – összesen 228 számozott közlésnek – 10%-a, 22 köthető a népi gyógyászathoz.²⁶ Gyura Julianna zentai babonákat gyűjtött 19 és 71 év közötti adatközlőktől. A százötven babona közül tizenkettő a „betegség, gyógyítás” alatt kerül publikálásra, összesen nyolc adatközlő jóvoltából.²⁷

²² PALATINUS 2003.; SILLING 2007., 2008.

²³ BÓNA 1953.; KÓSA 1972.

²⁴ BÓNA 1953. 12.

²⁵ G. CZIMMER 1951.

²⁶ BOSNYÁK 1973.

²⁷ GYURA 1973.

A következő évben – a helyi kezdeményezésektől függetlenül, szegedi sugallatra – jelennek meg Ferenczi Imre észak-bánsági gyűjtésének eredményei, amit 1973. február 1-től március 5-ig Feketetón, Csókán, Hódegyházán, Kikindán, Padén, Szajánban és Egyházakéren gyűjtött összesen huszonkét személytől.²⁸

Tóth Ferenc ürményházi kutatásait publikálta, többek között a magzatelhajtással, szüléssel kapcsolatos feljegyzéseit.²⁹ Még ugyanebben az évben jelent meg Penavin Olga kórógyi gyűjtése, ahol harminc adatközlőtől származó adatokat olvashatunk. Csak sajnálattal tudjuk konstatálni, hogy az adatok pontos forrása nem állapítható meg. Penavin Olga gyűjtése az állatok gyógyítására (A rontás ellenszerei, Természetes eszközök, növények felhasználása a gyógyításban alcímekkel), az ember betegségeinek gyógykezelése (A gyermekbetegségek gyógyítása, Felnőttek betegségeinek gyógyítása alcímekkel) illetve összegzésével (Ősvallási nyomok a Kórógyon alkalmazott gyógyítási módokban, A népi gyógyításban felhasznált növények, Más gyógyszerek és gyógyításban használt dolgok alcímekkel) is felkelti a nagyérdemű érdeklődését.³⁰ Jung Károly 1978-ban publikálta az egyébként 1976 „nyarán és koraőszén” gyűjtött gombosi anyagot.³¹ Az igen becses munkában a szülés (ezen belül a bábaasszony személye) a csecsemő fürdetése, a csecsemőre leső veszedelmek, a védekezés a szemverés ellen, a szemmel megvert gyerekek, a kicserélt gyermek, illetve a gyógyítás csecsemőkorban adatai³² értékesek a népi gyógyászat szempontjából. Kovács Endre Doroszló hiedelemvilágáról írt összefoglalást azon kérdőíveket használva, amelyekkel az anyaországi kutatók korábban a palócok, illetve a Szolnok melletti Zagyvarékas néphitét, hiedelmeit kutatták. Ez nem csak egy teljes áttekintést, de összehasonlításra alkalmas anyagmennyiséget is eredményezett.³³

A korábbi évek eredményeinek összefoglalása az 1983-ban publikált Jugoszláviai Magyar Folklór.³⁴ Ebben a „Népi hiedelemvilág és praktikus mágia” fejezetcím alatt közlik azon tanulmányok egy részét, melyek a népi gyógyítás és bajelhárítás körét is érintik. Az, hogy külön népi gyógyítás vagy népi orvoslás fejezet nem található az összegzésben, nem csak az adatok szerény mennyiségének tudható be, sokkal inkább a folklór más területeinek túlsúlyának. A kötet szerkesztő Jung Károly nyolcvanas években publikált munkáinak zöme is tartalmaz népi gyógyászattal kapcsolatba hozható adatokat, hiszen az egyensúlyából kibillent szervezet állapotának helyreállítására tett lépések sora akár gyógyászatnak is

²⁸ FERENCZI 1973–74.

²⁹ TÓTH 1975.

³⁰ PENAVIN 1975.

³¹ JUNG 1976. 10.

³² JUNG 1978. 37–59.

³³ KOVÁCS 1982. Annak ellenére, hogy végső soron nem folkloristának tanult személytől származik a gyűjtés és osztályozás, munkájával a korábban is több szempontból megfigyelt Doroszló, a szomszédos Gomboshoz hasonlóan nem csak egy jól leírt településről lép elő, de a Magyar Néprajzi Atlasz kutatópontjai közé került. Mint ahogy azt a szerző egy vele készült riportban elbeszélte, a hetvenes évek elején kezdett gyűjteni, de a monográfiában található hiedelemanyagot 1975 táján Tóth Ferenc baráti meggyőzésére és ösztönzésére kezdte gyűjteni és a hetvenes évek végéig tartott adatgyűjtés. ZÁMBÓ 1982.

³⁴ JUNG 1983.

tekinthetők.³⁵ A hetvenes években már publikáló Gyura Julianna a Tiszamentéről (Oromhegyes, Zenta, Csóka, Oroszlámos, Mohol, Felsőhegy) közöl további adatokat.³⁶

A nyolcvanas években a Forum Kiskönyvtár-sorozatban több olyan munka jelenik meg, amely akár kis összegzésként, összefoglalásként is megállná a helyét. A néprajzi szempontból megkerülhetetlen kiskönyvtárban lát többek között napvilágot az a mű is, amely nem kisebb feladatot tűz ki maga elé az alcímében, mint hogy „A Bácska és Bánát egészségügye 900-1918” összefoglalását végezze el. Már az időhatár is egyértelművé teszi azt az egyébként leplezetlen célt, hogy a magyar közigazgatáshoz társítható időszak egészségügyi viszonyait foglalja össze monografikus igényrel. Erénye – miként a Vajdaságban ezidőben írott komparatív munkák zömének – abban rejlik, hogy a magyar és szerb nyelven írott munkák egyaránt felhasználásra kerültek a szerzők által. Ezen erénye mellett is meg kell állapítanunk, hogy a munka orvostörténeti kompiláció és a népi orvoslás számára értékelhető adatot – a terep teljes mellőzésével összhangban – nem tartalmaz.³⁷

A kilencvenes évek közepéig nem jelenik meg a népi gyógyászat körébe tartozó dolgozat. 1996-ban Beszédes Valéria vállalkozik – egy saját ludasi adat és több, mások által gyűjtött közlés alapján – a csecsemők védelmében tett mágikus cselekedetek rendszerezésére.³⁸ A korábban már leírt indoklást más szavakkal a szerző is leírja „azokat a mágikus cselekedetek próbáljuk rendszerezni, melyekkel egyrészt megelőzték a bajt, másrészt, ha már bekövetkezett, akkor különböző praktikákkal próbálták gyógyítani.”³⁹

A kilencvenes években, egészen pontosan 1996-ban terepen végzett kutatások között néprajzi szempontból is kiemelkedően fontos az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék tanárának, Rajsli Ilonának és tanítványainak ürményházi gyűjtése. Ebben Horti Katalin 82 éves adatközlő adja az adatok zömét (körömméreg gyógyítása, kelés, mandulagyulladás, csonttörés, seb, számarköhögés, szemgyulladás, fülfájás, hasmenés, hasfájás, vizelet elállása).⁴⁰

Az 1991-ben alakult, majd 1998-ban önállósult Kiss Lajos Néprajzi Társaság szerepe a népi gyógyászat kutatásában két szempontból is jelentős. Egyrészt tematikus konferenciák szervezésével alkalmat adott a népi gyógyászat és annak határterületei bemutatására,⁴¹ másrészt az önállósulásért „felelős” Vajdasági

³⁵ JUNG 1978., 1983., 1986., 1988.

³⁶ GYURA 1980.

³⁷ BALLA – HEGEDŰS 1990.

³⁸ Beszédes adatai alapján a következő rendszert véli követhetőnek:

- A gyermek születése (gyerekágy, bába, váltott gyerek, a szemmel verés),
- Egyszerű mágikus cselekedetek
- A mágikus mosdás: (vízmérés, ráolvasás, mágikus fürdetés)

³⁹ BESZÉDES 1996. 174.

⁴⁰ RAJSLI 2005.

⁴¹ A kilencvenes években a zentai múzeum adott helyet a KLNT tanácskozásainak. A rendszerint nemzetközi tanácskozások jó alkalmat szolgáltattak az eszmecserére, másrészt az amatőr gyűjtők képzésére. A nagyszámú előadás jelentős része a *Létünk* folyóiratban került megjelentetésre.

Magyarok Néprajzi Atlasza is tartalmazta a népi gyógyászat fejezetet.⁴² A *Létünk* folyóirat tematikus számai között találjuk a 2002-ben „Szemmel verés” témára megtartott zentai konferencia anyagát is, ahol a Vajdaságra vonatkozó adatok, beszámolók is olvashatók.⁴³ Az ezredfordulót és a VMNA bemutatását követő időszakban megjelenő publikációknak két jellemző vonása figyelhető meg a népi orvoslás kapcsán: egyrészt a VMNA adatait a saját megfigyelések szélesebb környezetbe helyezésére használják,⁴⁴ másrészt a „saját terep” kutatása tovább folyik, erősítve az ötvenes évektől alkalmazott modellt.⁴⁵

A szerb népi gyógyászat kutatása a Vajdaságban

A Vajdaság területéhez köthető szerb népi gyógyászat kutatásának korai eredményeit Bellosits Bálint nevéhez kapcsolhatjuk, jóllehet a Szerb Athénben (Újvidék korabeli romantikus metaforája) jelent meg Đorđević Vladan szerb népi gyógyászatot összefoglaló munkája 1872-ben. A szerző a forrásmunkák felsorolása során óhatatlanul is utal rá, hogy nem terepi tapasztalatok alapján írja munkáját, sokkal inkább korábbi munkák kompilációját végzi el. A felsorolt munkák nem köthetőek a mai Vajdasághoz, ugyanakkor izgalmas és tanulságos lenne az adatok összehasonlítását elvégezni.⁴⁶ Az általa tárgyalt fejezetek: I. A népi gyógyászok és betegek, II. Népi patológia, III. Népi táplálkozás és nőgyógyászat, IV. A népi gyógyszerek (a ráolvasással együtt), V. Patológia és terápia. A munkát egy 79 kérdésből álló kérdőív egészíti ki, aminek segítségével gyűjthető a népi gyógyászat.

A következő, népi gyógyászattal foglalkozó rövid munka a már idézett Kordunaš-féle. Egy telepésekkel benépesített bácskai falu hiedelmeit – babonáit – közli. Az összesen 162 hiedelem között hat a gyógyászatra vonatkozik (karácsonyi asztal morzsái, a láz háromféle gyógymódja, a veszettség gyógyítása, a gymorban található szőr, a kígyómarás gyógyítása), három a preventív gyógyászat (hátfájás megelőzése villámláskor, Szent György-napi harmat szerepe szemfájáskor, a karácsonyi piros almáról mosdás és az arc pirossága), illetve kettő az állatok gyógyítása során alkalmazott eljárásokról számol be (a tyúkok és disznók dögvésze esetén alkalmazott eljárásokról). Csak sajnálni tudjuk, hogy a gyűjtés körülményei (ideje, adatközlők) nem kerültek lejegyzésre.⁴⁷

⁴² PAPP et alii. 2002.; BALLA 2002.

⁴³ BALLA 2003.; PALATINUS 2003.; RADULOVAČKI 2003.; SZÓKE 2003.; STANTIĆ 2003.

⁴⁴ PALATINUS 2003.; SILLING 2007., 2008.

⁴⁵ PL. PAPP 2004.

⁴⁶ VUK VRČEVIĆ: *Obične narodne bolesti i kako se one liječe, prikupljene u Boki Kotorskoj, Crnoj Gori, Dalmaciji i Hercegovini* kézirat. A szerző saját leírása szerint a Szerb Tudóstársaság levéltárában talált, Dr. Jovan Pančić 1868-ban kiadott tankönyve, Milan Miličević szerb parasztlak életét taglaló tanulmányának (Glasnik – Život Srba seljaka) a bűvölések, bájolások és egyéb népszokásokkal foglalkozó fejezetét, valamint J. Valenta: *Volkskrankheiten und ärztliche Zustände in Serbien*, amely az Osztrák Földrajzi Társaság lapjában megjelent munkáját használta fel. Emellett a saját belgrádi tapasztalatait és emlékeit is felhasználta.

⁴⁷ KORDUNAŠ 1932.

A második világháborút követő időszakban a korábbi szórványos gyakorlat is más irányt vesz. A hiedelmekben rögzített gyógymódok – ami a vajdasági magyar anyag egyik jellemzője – helyett az orvosok (orvostörténészek) jegyeznék le olyan visszaemlékezéseket, amelyekből a nép gyógyászat gyakorlata rekonstruálható.

A specialisták gyakorlatát, kultúrtörténeti beágyazottságát a borbélyok példáján keresztül mutatja be Nikola Pantelić. A 19. századra vonatkozó leírások meg egyeznek a vajdasági magyar népi gyógyászatban általam megfigyelttel.⁴⁸ Ez a szerszámkészletre és magára a borbélyok által végzett gyógymódokra is vonatkozik. A szerző a Szerb Fejedelemség korabeli közegészségügyi állapotait lesújtónak tekinti, ezzel párhuzamosan orvosok híján a borbélyok végezték a kisebb beavatkozásokat (így a köpölyözést és az érvágást is).⁴⁹

Az orvostörténet népszerűsítésére és eredményei prezentálására a hetvenes években évente megszervezett tanácskozások szolgáltattak lehetőséget. Ezeken tanácskozásokon a vajdasági gyakorlat, elsősorban annak levéltári adatokra alapozott bemutatására került sor, de akadtak olyan beszámolók, melyek terepi kutatásokat is felhasználtak. A levéltári adatok alapján például a 19. század eleji egészségügyi állapotokra jellemző, hogy például Pancsován – megfelelő számú orvos híján – idősebb asszonyok és özvegyek foglalkoztak gyógyítással, a szakértelem mellett vélhetően haszonszerzés céljával. Így például Kuzman özvegye cinóber füstjével kísérelte meg Popović Sima podagráját gyógyítani, amibe a beteg belehalt.⁵⁰

Külön csoportját képezi a (népi) gyógyászat szerbiai és szerb kutatásának a kéziratos receptkönyvek kutatása, feldolgozása és bemutatása. A kéziratos receptkönyvek egyikét az újvidéki Matica Srpska Könyvtárában őrzik. Nyelvezete és egyéb sajátosságai alapján 1770 és 1815 között íródott, összesen 361 gyógymódot tartalmaz, melyek között a tüdő különféle megbetegedésire vonatkozó receptek a legszámasabbak (összesen harminc recept).⁵¹

A magyar anyagban már bevált és használatos terepmunka nyomára bukkanunk Jovan Tucakov munkájában. A hetvenes években kutatja a számunkra rosszlemkű Sajkás-vidék gyógyítási – ebben az esetben túlélési – gyakorlatát. Tucakov a hatvanas-hetvenes években olyan személyek tapasztalatait rögzítette, akik az első világháború idején a kötelező katonai sorozást kerülték el oly módon, hogy mérgező növényeket fogyasztottak. A gyakorlat a II. világháború idején is megismétlődött, jóllehet kisebb mértékben. Ennek során mesterségesen idézték elő a trachoma vagy más betegségek tüneteit (szívbj, bénaság) azért, hogy a munkaszolgálatot vagy kényszersorozást elkerüljék. A szimulánsok által használt konkoly magjának kenetével a trachoma tüneteit tudták előidézni csakúgy, mint a ricinus magjával, amit másként használva – a kéz és láb bőrébe dörögölve – sebek, tályogok keletkeztek.⁵²

⁴⁸ PAPP 2004.

⁴⁹ PANTELIĆ 1954.

⁵⁰ DRNDARSKI 1975. 32.

⁵¹ KOLAROVIC. 1975. 302.

⁵² TUCAKOV 1973. 28–30.

A hat évtizednyi időszak vajdasági magyar népi orvoslásra vonatkozó adatait áttekintve a következő sajátosságokat tapasztalhatjuk: A hetvenes évekig a kutatások zömében egy adott településen belül folytak. A *Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza* munkálatai során a második világháború utáni időszak jelenségeire kerestünk választ, ugyanakkor a népi gyógyászat a családon belül orvosolható betegségek esetében számos, korábban a hivatalos orvoslás gyakorlatába tartozó eljárást rögzített. Ebből fakadóan egy sor, korábban kérdőíves módszerrel még nem kutatott témakörben kaptunk összehasonlításra alkalmas adatokat. A kérdőív-szabta keretek módot adtak a betegség gyógymódja mellett a gyógyító személyének kiderítésére is. A viszonylagos időszerűsége, a témák kérdezhetősége mellett a területi egyenetlenségek, a fehér foltok megszüntetése is célunk volt. A regionális kutatások, pontosabban a mikrorégiók (pl. Nyugat-Bácska, Tiszamente,) de akár hagyományosnak tekintett néprajzi tájegységek, miként a szegedi kirajzás is – Kálmány Lajos után százharminc évvel – újból a tematikus kutatás tárgya lehetne. A szerb kollégák által végzett kutatások a miénktől eltérő megközelítést sejtetnek, ahol az orvostörténet irányából történik meg a népi gyógyászat megközelítése. A magyar tapasztalathoz és gyakorlathoz hasonlóan ez is járható útnak bizonyult. Csak sajnálhatjuk, hogy egy összehasonlító vizsgálat még nem történt meg. Bizzunk benne, hogy előbb-utóbb újból intézményes keretek között folyhat néprajzi kutatás a Vajdaságban, magyar kutatókkal. A jelen pillanatban folyó civil szférában mozgó kutatások – a szöveggörnyezethez illeszkedően – a vizesborogatás hasznával vetekednek és legfeljebb tüneti kezelésre alkalmasak.

Irodalom

BALLA Ferenc

2002 Népi gyógyászat. In: PAPP – RAFFAI – TERBÓCS (szerk.): *A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza*. www.klnetno.org

2003 Adatok a szemverés hiedelméhez Bezdánban. *Létünk XXXIII.* 1–2. 147–150.

BALLA Ferenc – HEGEDŰS Antal

1990 *Az egészség szolgálatában*. Forum Kiskönyvtár. Újvidék: Forum

BELLOSITS Bálint

1986 Ünnepek babonái. *Ethnographia* VII. 182–186.

1899a Délvidéki magyar babonák. *Ethnographia* X. 304–312.

1899b Délvidéki német babonák és szokások. *Ethnographia* X. 392–395.

1904a Baranya megyei Sokacz Babonák. *Ethnographia* XV. 216–218.

1904b Adalékok hazai szerbjeink néphitéhez I–II. *Ethnographia* XV. 275–278, 316–318.

BESZÉDES Valéria

1996 Mágikus cselekedetek a csecsemő védelmében. *Létünk XXVI.* 3–4. 174–181.

BÓNA Júlia

1953 A magyar néprajzi gyűjtő-kutatómunka nálunk – 1949-től 1953-ig. *Híd XVII.* 126–131.

BOSNYÁK Sándor

- 1973 Adalékok Bezdán néphitéhez. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleménye V. 15.* 87–105.

DRNDARSKI, Bora

- 1975 Zdravstvene prilike u Pančevu s posebnim osvrtom na prvu polovinu XIX veka. In *Zbornik radova VI naučnog sastanka Naučnog sastanka*. Naučno društvo za istoriju za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije. 23–60.

FERENCZI Imre

- 1973–4 Népi gyógymódok a bánsági magyarok körében. *Néprajz és Nyelvtudomány XVII–XVIII.* 282–297.
1974 A táltos és a garabonciás képzelet a jugoszláviai magyaroknál. *Ethnographia XXXV.* 262–275.

GRESZNÉ CZIMMER Anna

- 1951 Babonák, ráolvasások. Adatok Gombos néprajzához. *Híd.* 725–732.

GYURA Julianna

- 1973 Százötven babona Zenta–Újfaluból. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleménye V. 15.* 121–132.
1980 Új hold, Új király. *Híd* 222–242.

DORĐEVIĆ, Vladan

- 1872 *Narodna medicina u Srba*. Srpski letopis. Knjiga 114. U Novom Sadu. Matica Srpska. 1–77.

JOVIN, Slavko

- 1974 Epidemija kolere u Novom Sadu 1873. godine. In: *Zbornik radova V naučnog sastanka Naučnog sastanka*. Naučno društvo za istoriju za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije. 115–122.

JUHÁSZ Antal

- 2005 A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének észak-bánsági kutatásai. *Létünk XXXV. 1.* 48–54.

JUNG Károly

- 1978 *Az emberélet fordulói*. Gombosi népszokások. Újvidék: Forum
1986 A „Máriaülte gaz” eredetmagyarázó mondatípus elterjedésének kérdéséhez. *Létünk XVI. 1.* 51–62.
1988 A rosseb démona. Adatok egy valószínűsíthető betegségdémon-típus vizsgálatának kérdéséhez. *Létünk XVIII. 2.* 284–289.

JUNG Károly (szerk.)

- 1983 *Jugoszláviai magyar folklór*. Értekezések, monográfiák. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.

KÁLMÁNY Lajos

- 1881–1891 *Szeged népe I–III*. Arad–Szeged
1891a Ráolvasók. *Ethnographia II.* 35–37.
1891b Ráolvasók 2. *Ethnographia II.* 69–73.
1918 Rontóige és ráolvasás. *Ethnographia XXIX.* 105–106.

KOLAROVIĆ, Luka

- 1975 Narodni lekovi za tuberkulozu pluća i grudne bolesti prema lekaruši iz Biblioteke Matice Srpske. In: *Zbornik radova VI naučnog sastanka Naučnog sastanka*. Naučno društvo za istoriju za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije. 299–303.

KOLAROVIĆ, Luka – MIKIĆ, Petar

- 1973 Lekarusha ia Biblioteke Matice Srpske. In: *Zbornik radova IV naučnog sastanka Naučnog sastanka*. Naučno društvo za istoriju za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije. 203–210.

KORDUNAŠ, Manojlo

- 1932 *Narodne praznoverice iz Deronja u Bačkoj*. Glasnik etnografskog muzeja VII. Beograd. 82–90.

KÓSA László

- 1972 Magyar néprajzi kutatások Jugoszláviában. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleménye IV*. 11/12. 5–23.

KOVÁCS Endre

- 1982 *Doroszló hiedelemvilága*. Újvidék: Forum.

MITROVIĆ, Vladimir

- 1974 Berberi lekari, hirurzi i stomatolozi u srednjem Banatu. In: *Zbornik radova V naučnog sastanka Naučnog sastanka*. Naučno društvo za istoriju za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije. 213–221.
- 1975 Narodna medicina u Zrenjaninu. In: *Zbornik radova VI naučnog sastanka Naučnog sastanka*. Naučno društvo za istoriju za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije. 305–315.

PALATINUS Aranka

- 2003 Szív szerette, szöm mögverte... *Létiünk XXXIII*. 1–2. 135–140.

PANTELIĆ, N.

- 1954 *Prilog proučavanju berberskog zanata u Beogradu*. Glasnik etnografskog muzeja VII. Beograd. 201–215.

PAPP Árpád

- 2004 *Rossz vér*. Kiss Lajos Néprajzi Társaság könyvtára 1. Szabadka: Kiss Lajos Néprajzi Társaság.

PAPP Árpád – RAFFAI Judit – TERBÓCS Attila (szerk.)

- 2002 *A vajdasági magyarok néprajzi atlasza*. Kiss Lajos Néprajzi Társaság. Szabadka.

PENAVIN Olga

- 1975 Népi gyógyászat Kórógyon. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleménye* 23–24.
- 1995 *A jugoszláviai Bánát magyar nyelvjárási atlasza*. Magyarkanizsa: Cnesa.

Pócs Éva

- 1979 A Nép gyógyászat és a néphit kutatásának határterületei. *Orvostörténeti Közlemények Supplementum*. 11–12. 61–75.

Pócs Éva, Cs.

- 1964 Zagyvarékas néphite. *Néprajzi Közlemények IX*. 3–4.

RADULOVAČKI, Ljiljana

- 2003 A szemmel verés és a rossz szem hiedelme a Szerémségben. *Létünk XXXIII.* 1–2. 104–106.

RAJSLI Ilona

- 2005 Élőnyelvi szövegmutatványok Ürményházáról. *Létünk XXXV.* 2. 136–146.

SILLING István

- 2010 A pestisszentek vajdasági tiszteletéről. *Létünk XL.* 2. 92–102.

SILLING Léda

- 2007 A kupuszinai csontakó parasztember. *Létünk XXXVII.* 1. 110–118

- 2008 A rozmaring nyugat-bácskai néprajzához. *Létünk XXXVIII.* 2. 100–109.

SIMON András

- 2005 Az észak-bánsági magyarok hagyományos kultúrája a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke terepmunkáinak tükrében. *Létünk XXXV.* 1. 26–37.

STANTIĆ, Alojzije

- 2003 Igézés, szemmel verés a bácskai bunyevác horvátoknál. *Létünk XXXIII.* 1–2. 107–110.

SZŐKE Anna

- 2003 A szemmel verés hiedelmének magyar-szláv párhuzamai Kárpátalján és Vajdaságban. *Létünk XXXIII.* 1. 96–99.

TÓTH Ferenc

- 1975 A néphit és a népszokások rendszere Ürményházán a szerelemtől a keresztelőig. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleménye VII.* 23–24. 119–145.

TUCAKOV, Jovan

- 1973 Upotreba bilja jakog dejstva u Šajkaškoj. In: *Zbornik radova IV. Naučnog sastanka.* Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije. Sekcija SAP Vojvodine. 27–32.

ZÁMBÓ Illés

- 1982 Doroszló hiedelemvilága. Kovács Endre könyve. *Magyar Szó.* Művelődés rovat. 1982. március 2. 13.

ONE HUNDRED AND TWENTY YEARS OF RESEARCH ON THE FOLK MEDICINE OF VOJVODINA

Up to the 1970s the research in Vojvodina was generally limited to single settlements. Then the Ethnographic Atlas of the Hungarians of Vojvodina recorded phenomena in the post-war period in all settlements inhabited by Hungarians. As a result we obtained data suitable for comparison on many subjects. Answers given to the questionnaires covered not only the way in which illnesses were treated but also the persons giving the treatment. The results also corrected the regional inequalities in the known facts. The micro regions that have been identified can lead to new thematic research. The Serbian researchers approach folk healing from the angle of medical history. The article includes a rich bibliography.

Függelék

A Kálmány Lajos által lejegyzett, a Vajdaság területéről származó gyógyászatra vonatkozó adatok:

Mindönrű jó: 6. Jámbor embör, gonosz asszony, gyékény ágy, kű párna, Jézus mondása jusson eszödbe! (Egyházas-Kér.) (Kálmány 1891. 35.)

Ó, jén édös Jézusom szent száddal lehölj rá! (Ezt 3-szor ismétli s ugyanannyiszor a fájdalomra lehel.) Elindult kis Jézus, elötaná' égy' zsidó aszszonyt, ágyat vetött néki: gyékény ágyat, kű párnát. Jézus a kű párnán nem nyukhatott, ezön a nyavala sé' nyukhasson, se' pedig ez né marathasson, ez a Jézus szava. (Egyházas-Kér) (Kálmány 1891. 35–36.)

Támadásrul való. (Jobb kezének a nevetlen ujjával keresztetzeti a támadást s mondja :) Krisztusnak gyekén ágya, Kű párnája, Tüskös lepedője, Sajtalan kásája, Jézus mondása: Műjön el a támadása! (Három röggel napfő'-kötte előtt köl' émondani, akkő émúlik.) (Monostor)(Kálmány 1891. 36–37.)

(A nevetlen ujjával keresztetzi a támadást s mondja:) Atya isten gyógyid mög, Fijú isten mulazd el, Szentlélok úr isten oszlazsd el! (Egyházaskér) (Kálmány 1891. 36–37.)

Pokolvarrul való. (Négyszegletesre vagdal 9 kenyér darabot, nevetlen ujjával keresztet vet a pokolvarra s mondja:) Mikó az Úr-Isten ezön a földön járt, Tanált jámbor gazdát, Haragos gazdaszszont, Gyekén ponyvát, fajtalan kását. Ez a nyavaja ennek a lánnak úgy né áarthasson a testyin, mint Krisztus Urunk nem marathatott a kű ágyon. (Ezután 9 Urangyalát mond el, de csak az „íme az Úr szolgáló leányaiig”, ezt már nem mondja. Ezalatt kenyérral kerekíti a pokolvart és pedig minden Úrangyala alatt másik darabbal; végre keresztet vet a betegre.) (Majdán) (Kálmány 1891b. 69.)

Sülyről való. Gyekén ágy, kü párna, Haragos asszony, Engödelmes embör, Sű\ 77-féle sű', Úgy etisztújjatok, Mind ennek előtte vőt! Szentök, szent angyalok Úgy etisztújjatok: Mind ennek előtte vőt! (Egy lélegzet alatt mondja el s jobbával a beteg ábrázatját simogatja.) (Egyházas-Kér) (Kálmány 1891b. 69.)

Su, Benne sű', 77-féle sű\ Atyajisten mulaszszon, Fijújsten mindön Mindön tete-mibe né hagygyon! (Jobbjával simogatja a süht.) (Egyházas-Kér) (Kálmány 1891b. 69.)

Árpárul való. (A kinek árpa nyől a szemében, 3 reggel jobb keze nevetlen ujjával keresztet vessen felette s a következőt mondja el 3-szor:) Atya isten mökteremtötte, Fijú isten möksémmisítötte, Szentlélok úr isten mökszentölte. Oszlassa

el az Atya isten! Oszlassa el a Fíjú isten! Oszlassa el a tejjes Szentháromság isten! (Majdán)(Kálmány 1891b. 70.)

Mikor elmönt a Jézus a jéruszlómi kertbe, mőkcsapta a száraz szőlő ág a szömit; előtaná'ta a Boldokságos szűz Anyánk: ó', szerelmes szent Fijam, mi lelte a té szentségös szent szömödet? Mőkcsapta a száraz szőlő ág. Ó\ szerelmes szent Fijam, tudok én arrul, elmék a jéruszlómi kertbe, szakajtok 3 virágot: a pirossat vérrül, a sárgát termésrül, a fehéret hájogrul. Mikor én eszt a három virágot lészakajtom, a té szentségös szömödrül a hájogot lehasítom. — (Egyházas-Kér) (Kálmány 1891b. 71.)

(A ficzemődésre teszi a kezét s mondja:) Elindult a kis Jézus Ó szamarán. Szamar hátán, Küszikla hígygyán. Mögüczemődik szamarának lába, oda mén a ficzema-per, ráolvas, Szent szájával fúvogatytya, Szent kézzel tapogatytya. Uhön! Csont csonthó', Hús húshó', Vér vérhön, Azután pediglen ojan víg lögyön, mint vöt! (Egyházas-Kér) (Kálmány 1891b. 71.)

Mikor elmönt a Jézus az ü kinyyára, kinyhejjire, küsziklártól kúhegyekre, az Aspiom hígygyára, lova lába mögüczemödvén, ára mén a Ficze Márton, szollá, mondd a Krisztus Jézus: Bizony, bizony, bizony — monda Ficze Márton — lovam lába mögüczemödvén, olvass rá, lehöjj rá! In hejre, csont hejre! Edös Jézusom töd' hejre! (Egyházas-Kér) (Kálmány 1891b. 71.)

Nyilamlásrul való. (Egy lélegzet alatt mondandó el a jobbját a nyilamlásra téve:) Oh, édös Jézusom, mikor elindultál Jeruzsálijomba, Lovad lába mög-marulván, Szent keze'del tapogatván (tapogatja), Tapogazs' mög ezön lánynak fejit, mejjit, hasát, hátát, Mindön termő tagját! (Egyházas-Kér) (Kálmány 1891b. 72.)

Mellfájásra: Mikor Krisztus Írunk Szent Pétörré a földön járt, bemöntek égy szögén embörhön, szálast kérték. A gazda ajálta, hogy ad, de az aszszon ajálta is, nem is. Az aszszon gyeként teritött, és küvet tött a feje alá. Jézus azé szépen nyugodott, Szen Pétör is. Ezután écczaka elkeszdött (az asszonynak) a mejje fájni. Fökelték korán, Jézus Pétörrel elmöntek. Mikó möntek éd darabon, aszonta Pétör: „Uram, teremtöm! gyógyícsd mög annak az aszszonnak a mejjit! látod, hogy az egész écczaka jajgatott!” Nem, Pétör ! hagy szenvegygyön ! Mögén elmöntek éd darabon, aszongya Pétör : „Uram, teremtöm! gyógyícsd mög annak az aszszonnak a mejjit! látod, hogy az egész écczaka jajgatott”. Akkor aszonta Jézus: „Pétör, eregy vissza ! Mongyad néki: „Engedelmes gazda, engedetlen gazdaszszon. Gyékénagy, kúpárna isten monta szó.” Azonnal möktért a fájdalom. A ki eszt háromszor elmongya, mög 3 Miatyánkat, inog 3 Üdvözletöt, annak möggyógyul a mejje. (Egyházaskér.) (Kálmány 1918. 106.)

A Bellosits Bálint által lejegyzett, a Vajdaság területéről származó gyógyászatra vonatkozó adatok:

A sokaczok azt hiszik, hogy vannak emberek, kiket az ördög megszáll, vagy a boszorkányok szopnak. Hogy tehát ezt megakadályozzák, mikor a kis gyermek megszületik, elhívják a *vrácsárát* (kuruzsló), hogy nézze meg, vajjon megszállotta-e az ördög. Az kezébe veszi a gyermeket és valami varázsmondókat motyog. Ha a gyermeket az ördög által megszállottnak találja, akkor tüzet rakat és minthogy minden háznál van szentelt víz, megszenteli a tüzet. Mikor ezt így mind megcsinálta, akkor kezébe veszi a kis mezítelen gyermeket és a tűz fölé tartja. Ha a gyermek sír, akkor megy ki belőle az ördög. A vrácsára, miután már elégnék találta a füstölést, átadja a gyermeket szülőinek. (Bellosits 1904. 216.)

A sokacz asszony kezén vagy lábán (bokáján) egy czérnakarika van. Ha köszvényes az ember, mikor a felesége gyermekágyban fekszik, azt a lepedőt, melyet föléje terítenek (hogy a boszorkány el ne lopja a gyermeket), vegye le és egy czérnaszálat vegyen ki belőle, kösse körül vele a bokáját vagy karját s meggyógyul. (Bellosits 1904. 216.)

Ha valakinek a feje fáj, egy pohárba szentelt vizet öntenek és abba három darab szenet dobnak. Ha a szén alámerül, szemmel verték meg. (Bellosits 1904. 217.)

Ha valakinek a feje fáj, egy pohárba szentelt vizet öntenek és abba három darab szenet dobnak. Ha a szén alámerül, szemmel verték meg. (Bellosits 1904. 217.)

A ki karácsony-estén vacsora alatt könyökét az asztalra teszi, annak könyökén a jövő évben kelés támad (Szabadka). A karácsony-esti morzsát elteszik, hogy általa a hideglelésben szenvedő embereket gyógyítsák (Szabadka).” (Bellosits 1896. 183.)

“*Virágvasárnap*. E napon szentelt barkából esznek egy-két szemet, hogy betegek ne legyenek (Bezdn).” (Bellosits 1896. 185.)

“*Apró-szentek napja*. Ha e napon esik az eső, akkor a gyermekek himlősek lesznek (Szabadka).” (Bellosits 1896. 186.)

A ki az első mennydörgést hallva hentereg v. a hátát a falhoz dörzsöli, annak hátán abban az évben nem lesz kelés (Szabadka). (Bellosits 1899. 304–312.)

Első hó esésekor meg kell a földön henteregni, akkor nem lesz beteg az ember (Bezdn). Ha valaki mezítelen lábbal megy az utcán és lábát megvágja valamivel, minek következtében vérmérgezés áll be és lába megdagad, akkor azt

szokták mondani, hogy azt a tárgyat ellensége tette oda. A nép azt mondja: rontásba lépett (Bezdán). (Bellosits 1899. 304–312.)

Ha holttetem van valakinek a kezén, menjen a temetőbe, s egy csonttal nyomkodja meg el fog múlni (Szabadka). (Bellosits 1899. 304–312.)

Újholdkor háromszor kell mondani : A mint nő a hold, úgy fogyjon el a kelés az arczomról vagy fájdalom a testemből (Szabadka). (Bellosits 1899. 304–312.)

Ha a tehén nem folytat, megverik lisztes zsákkal, mindjárt folytat (Szabadka). (Bellosits 1899. 304–312.)

A tehén véres tejet ad, ha megrontják a boszorkányok. Ez ellen úgy lehet védekezni, hogy egy hétlyukú lópatkót meg kell tüzesíteni és arra ráfejni a tejet. (Bezdán). (Bellosits 1899. 304–312.)

Ha gólyát vagy fecskét lát valaki és ezeket mondja : Gólyát (vagy fecskét) látok, szeplőt hányok, — abban az évben nem lesz szeplős (Bezdán). (Bellosits 1899. 304–312.)

Ha valaki sebhelyét három szombaton egymásután ugyanazon szalonnabőrrel megkeni, miközben e szavakat mondja háromszor : Samstag allen Juden ihren Schabestag ,schmier' ich meine Wunde mit ,Speckschwart'. Helf Gott Vater, Gott Sohn und Gott Heiliger Geist (Apatin), a sebhely begyógyul. (Apatin) (Bellosits 1899b. 392–395.)

Ha valakinek láza van, kimennek a temetőbe s kilencz sírról hoznak földet, kis zacskóba kötik, összekeverik és nyakába akasztják. Azután imádkoznak kilencz napig, még pedig első napon kilencz Miatyánkot, másodikon nyolczat és így tovább. A kilenczedik nap multával a földet ismét visszaviszik a sírokra (Apatin). (Bellosits 1899b. 392–395.)

Ha valakinek sárgaláza van, elmegy a sekrestyébe, letérdel a misezsámolyra és elimádkozik három Hiszekegyet és hat Miatyánkot. Azután felkel, kezébe veszi a kelyhet és belenézve háromszor körüljárja az oltárt. Utána megint elimádkozik egy Hiszekegyet és egy Miatyánkot. Ha ezt is elvégezte, elmegy a piacra, vesz alkudozás nélkül egy söprüt és vele háromszor kisöpri a sekrestyét folyton imádkozva (Apatin). (Bellosits 1899b. 392–395.)

A kígyó levedlett bőrét a kalap karimájára kell tenni: nem fáj az ember feje (Orlovát, Pancsova). (Bellosits 1904b. 275.)

A kit szemmel megvernek, annak a feje fáj, szédül és testileg teljesen kifáradt. A beteg friss vízzel telt poharat vesz elő és üszköt dob belé. Ha a parázs leme-

rül, szemmel verték meg, ha a víz felszínén marad, más baja van. Az előbbeni esetben ki kell inni a vizet s akkor meggyógyul. — A szemmelverés egy másik gyógyítási módja, hogy kilencz különböző erdei fa belét összegyűjtik, vízbe teszik és a beteggel másnap napfelkelte előtt éhgyomorral megitatják” (Temes-vm. déli része). (Bellosits 1904. 275.)

Ha a gyermeket megverik szemmel, tüzes szénre öntött vizet kell innia s vele meg kell homlokát mosni. Ha köhög, vasalóvasat izzasz-tanak, eczetet öntenek reá, a gyermek föléje hajol s lepedővel leterítik. Erő-sebb köhögés csak forró szártéjtől múlik el (Temes déli része). (Bellosits 1904. 275.)

Ha valakinek folyton izzad a keze, varangyot tartson markában, míg meg nem döglök. Az izzadás elmúlik. — Ha valamely házba tejet visznek, a gazd’asz-szony vizet tölt abba az edénybe, melyben hozták, hogy a tehén emlői el ne apadjanak. Este tejet nem szabad kivinni a házból, mert a tehén nem ad tejet. (Bellosits 1904. 277.)

Gyomorfájás ellen a következőképen cselekesznek. A kenyérnek a felső héját kereken levágják s reá két szál vékony gyertyácskát akként erősítenek meg, hogy négy helyen lehessen meggyújtani. A kenyérhéjat a gyertyácskákkal együtt a hasra teszik s egy nyílásánál megnedvesített agyagfazékkal leborítják. A fazék levegője elégvén, a gyertyák elalusznek s a has felhúzódik bele. Ezt több napon át gyakorolják éhgyomorral. A beteg utána jól beköti derekát és betakaródzik úgy, hogy megizzadjon. Az egész eljárást fazékrakásnak nevezik (Temes déli része). (Bellosits 1904b. 76.)

Ha a gyermek éjjel nem bír aludni, a szomszéd házon függő koszorút (melyet szent Iván napján kora reggel szegeznek ki) alkonyatkor észrevétlenül el kell lopni s a bölcsőbe a gyermek feje alá tenni (Temes déli része). (Bellosits 1904b. 277.)

Ha a gyermek sokat sír, azt mondják, szegek vannak a gyomrában. Ekkor az anya üres katlan alá tüzet rak s a gyermeket a katlanba helyezi s azután háromszor megkerüli a házat s a hozzátartozó földeket. — A gyermekek sírása megszűnik, ha valamely régi omladéknak egy lyukán háromszor keresztül bujtatják. — Ha a kis gyermeket a hideg leli, anyja keddi napon tojást vesz magához s azzal a varázslóhoz megy (bajati). Ott, míg a „baba” varázsol, láthatatlanul leteszi a tojást és a gyermekkel eltávozik. A betegség ott marad a tojással együtt. — Ha a gyermeknek a feje fáj és sokat sír, azt mondják, molyok vannak a fejében. Ekkor a porból egy százlábút fognak s azt beleeresztik a gyermek orrába. Azt hiszik, hogy a százlábú belemegy az agyba, ott megöli a molyt és magától kijő (Temes déli része). (Bellosits 1904b. 278.)

Ha valaki árpától akar megszabadulni, hunyorítson azzal a szemével háromszor a papra, vagy olyan deszkakerítésen, melyen lyuk van, háromszor nézzen át, minden átpillantás után köpjön át a lyukon s mondja: „Vagy én tőled, vagy te tőlem”. — Elmúlik, ha a kisujj körmével háromszor megkeresztezik s utána egy tört kancsó felső részén át háromszor a napba néznek. — Használ, ha a szemet egy rozsdás krajczárral megkeresztezik s azután a krajczárt észrevétlenül a szomszéd kútjának kávjára teszik. — Ha a marha trágyájából egy árpaszemet szednek ki s azzal a szemet háromszor gyengén megszurkálják s azután az árpaszemet a kútba dobják, hasonlóképen elvesz (Temes déli része). (Bellosits 1904. 277.)

Ha valaki pállott szájú, fogja a macska farkát és háromszor húzza keresztül a száján. — Ha valaki a szerbek vagy oláhok közül nem böjtöl szerdán és pénteken, azt hiszik, kiütéses lesz az arcza. (Bellosits 1904b. 277.)

Minden földi bajt láthatatlan lényeknek tulajdonítanak. Különösen a szerb asszonyok hisznek láthatatlan személyekben, a kik az ember sorsát intézik. Ilyenek a „*Vila*” (erdei jó tündér), a „*milosztive*”-k stb. Mind asszonyi személyek. Ha a gyermek sokat sír, azt mondják a szülők, hogy nem az övék, hanem a „*miüosztivek*” (gonoszok, banyák) cserélték ki. Ezt a gyermeket azért „*podmecsse*”-nek (kicserélt, alátett) hívják. Ha az anya vissza akarja kapni saját gyermekét, befüti a kenyérsütő kemenczét, a gyermeket lapátra teszi és a kemenczébe dugja a következő szavak kíséretében : „Itt adom a ti gyermekieket, adjátok vissza az enyimet”. (Bellosits 1904b. 316.)